

Sanderumgaards romantiske have

RESUMÉ • Sanderumgaard ligger på Fyn, øst for Odense. Johan Bülow erhvervede Sanderumgaard i 1792 og udviklede her et romantisk haveanlæg frem til sin død i 1828. Bülow og hans kunstner venner, blandt andre C. W. Eckersberg og J. F. Clemens, dokumenterede samtidig haven så grundigt, at landskabsarkitekt Charlotte Skibstedes haverestaurering i perioden 2006-2010 kunne baseres på et meget velbevaret og omfangsrigt kildemateriale. Havens grundstruktur er meget velbevaret, men især pavilloner og andre udflugtsmål i haven er nytænkt i tæt samarbejde med Sanderumgaards nuværende ejere, Erik og Susanne Vind, som i hele restaureringsforløbet har været projektets centrale bygherrer.

ABSTRACT • The manor, Sanderumgaard, is located on the island of Funen, east of Odense. Johan Bülow acquired Sanderumgaard in 1792 and developed a romantic garden on the estate until his death in 1828. Bülow and his artist friends, including C. W. Eckersberg and J. F. Clemens, documented the garden so thoroughly that landscape architect Charlotte Skibsted was able to base the restoration of the garden in the period 2006 – 2010 on an extensive and well preserved source material. The garden's basic structure is well preserved but in particular, the pavilions and other follies in the garden were redesigned in close cooperation with Erik and Susanne Vind, who today own the estate and therefore were closely involved in the entire restoration project.

Sanderumgaards have er beliggende øst for Odense, tæt på landsbyerne Fraugde og Davinde.

Her har været herregård – og formodentlig også en eller anden form for have – siden slutningen af 1400-tallet, hvor vi hører om Sanderumgaard første gang. Denne artikel beskriver haven fra 1792 til og med restaureringen i 2006-2010.

I 1792 erhvervede Johan Bülow Sanderumgaard, da han faldt i unåde hos kongen og derfor flyttede tilbage til Fyn, hvor han var født og opvokset. Han anlagde Sanderumgaards romantiske haveanlæg, som han opbyggede og udviklede frem til sin død i 1828. Efter Bülows død solgte hans enke herregården til adelsfamilien Vind, i hvis eje herregården har været lige siden.

Sanderumgaards hovedbygning. Sanderumgaards nuværende hovedbygning er opført i 1880'erne af adelsfamilien Vind, i hvis eje herregården har været siden Johan Bülow's enke solgte den til familien efter Bülow's død i 1828. På en opmålingsplan af Sanderumgaard fra 1808 kan man se, at den nye hovedbygning ligger næsten på samme sted, hvor Bülow boede. Vandspejlingen af hovedbygningen er markant, fordi der er lille afstand mellem vandspejl og græsplæne.

©Charlotte Skibsted

Johan Bülow's romantiske have

Johan Bülow var fra skolegang på Sorø Akademi og senere fra sin fornemme ansættelse som kronprins Frederiks nære rådgiver meget velorienteret om den nye romantiske landskabelige havestil, som fra England bredte sig over det meste af Europa fra midten af 1700-tallet. Han havde været ansat som kronprins Frederiks rådgiver på Marienlyst og i Frederiksberg have. Fra slotsgartneren fik han her kendskab til de gartneriske teorier beskrevet i internationale værker af Rousseau og Voltaire samt i Hirschfeldts 'Theorie der Gartenkunst' fra perioden 1779-1785.

Johan Bülow udviklede et for landet, også på dette tidspunkt, helt unikt og enestående haveanlæg på Sanderumgaard i sine sidste 35 år. Det var en have, hvis udtryk var baseret på den engelske landskabs- have, hvor herregårdshavernes snorlige gange og alléer med regulære græsplateauer blev ændret til slyngede stier med spredte træplant- ninger, smålunde, småbakker, udsigtspunkter samt forskellige kunst- neriske udsmykninger i form af både mindre bygningsanlæg og skulp- turer – såkaldte follies – som blev udflugtsmål i haven. Landskabs- haven Stourhead i Sydengland var et af forbillederne for den nye havestil.

På Sanderumgaard fortolkede Bülow den engelske landskabshave og udviklede sit romantiske haveanlæg i det ret flade og vandrige land- skab på Sanderumgaard. Da han var frimurer, kan man også finde referencer til frimurerordenens tankegang i haveanlægget. Bülow var et kunstnerisk udøvende menneske og havde omgang med flere af sin samtids kunstnere, som kom til Sanderumgaard og deltog i at beskri- ve eller afbilde havens scenarier.

Der var C. W. Eckersberg og J. F. Clemens inden for malerkunst og Christian Molbech inden for litteratur – H. C. Andersen var der også, men dog kortvarigt. Bülow selv og hans kunstner venner dokumenterede haven så grundigt, at vi i dag har et meget velbevaret og omfangsrigt kildemateriale, som haverestaureringen i perioden 2006-2010 er baseret på. Bülow var et overordentlig flittigt og meget struktureret menneske, som var engageret i datidens strømninger inden for mange kulturretninger. Samtidig var han optaget af de nyeste dyrkningsmetoder og havde kendskab til fremavl af de mest moderne produkter i landbruget. Sanderumgaard hører også i dag til et af landets fineste romantiske haveanlæg på højde med blandt andet Liselund-haven på Møn og lysthaven Sofienlund i Lyngby.

Restaurering og nyfortolkning

I restaureringsarbejdet var der som beskrevet ovenfor et meget righol- digt kildemateriale omkring havens tilblivelse og udvikling. Udover de talrige kunstværker i olie og stregtegning, som viser havescenarierne, var der også opmålinger, faktuelle kort, skitser, dagbøger, omfattende og udførlige plantelister m.m. til rådighed. Der var derfor meget at hente og få inspiration af, vælge ud fra, men også at afgrænse og prio- ritere med i forhold til de emner, som kunne komme med i genskabel- se af den romantiske herregårdshave i perioden 2006-2010.

Romantisk inspireret bro. I Sanderumgaards have skabte Johan Bülow en romantisk have med en række nøje udvalgte og formgivne scenarier, som den besøgende ledtes gennem ad slyngede stier, hen over romantiske træbroer eller ved at sejle på havens mange kanaler fra et lille fortøjningssted til et andet.

Langs kanalerne blev der skabt lange kig over de romantiske træbroer. Her ses en romantisk træbro, som blev etableret i forbindelse med restaureringsprojektet. Den nye bro er udformet af krogede egestammer og skaber en ny forbindelse på tværs af kanalens vand. Den romantiske bro fra 2010 er højere end de oprindelige broer, så man kan sejle under broen i en robåd uden at dukke sig.

©Charlotte Skibsted

Selve planlægningen af havens restaurering skete dels på Sanderumgaard i tæt samarbejde med havens ejere, Erik og Susanne Vind, og dels på tegnestuen, hvor detaljerne blev behandlet for igen at blive afprøvet på stedet, inden beslutninger blev truffet. Dette planlægningsarbejde strakte sig over næsten 3 år, før arbejdet rent fysisk kunne gå i gang i marken. Det kunne ikke gøres hurtigere, da der var mange overvejelser og valg på stedet, som ligger til grund for havens historiske udtryk i dag. Der var også nytænkning i restaureringsarbejdet med blandt andet lysthuset Kildehyttens placering, som i dag er opført i den højere beliggende skovlysning med front mod mosen, hvori hytten lå oprindeligt. I mosen skaber vandstand og vækstforhold imidlertid et så vådt et underlag hele året, at selv et byggeri til et lille lysthus ikke lod sig gennemføre.

Sanderumgaard 2014

Oversigtskort over
Sanderumgaards romantiske
have fra 2014.

1. Hovedbygning
 2. Tankefuld
 3. Kildehytten, ny placering
og nytolket
 4. Marieshvile, nytolket
 5. Sommerlyst
 6. Julies Urne, nytolket
 7. Sneglehøj, nytolket
 8. Ny bådebro
 9. Rosen- og urtehave
 10. Herskabsstalden
 11. Frugthave og Bülow's elm
 12. Fugleø
 13. Familiemonument
ved Hjertesøen
- ©Charlotte Skibsted

Kunstnernes afbildninger af samme rum og udflugtsmål i haven har vist sig at være lidt forskellige i den forstand, at de viser kunstnerens egne fortolkninger af stederne. Lysthuset Marieshvile vises f.eks. af Eckersberg opført på en lille græshøj, men det er tvivlsomt, om græshøjen som basis for dette havehus overhovedet har været der, eller om det er malerens egen fortolkning. Der er flere af havens lysthuse, monumenter og broer, som er afbildet i et forhøjet terræn, på en græsbakke – eller placeret, så terrænet er vist hævet ved disse follies. Det kan have været en metode til at fremhæve udflugtsmålet i kunstværket, selvom virkeligheden var anderledes. De fleste malerier er i en størrelse, så maleren har kunnet bære rundt med dem i haven, når motiver skulle udvælges og skitseres for efterfølgende at blive bragt hjem og gjort færdige i atelieret.

En have af vand og lys

Sanderumgaardshave, der blev anlagt i 1792 og udvidet til fuld størrelse på i alt 31 tdl. i 1805, gennemstrømmes af den ældgamle og meget vandførende Vejrup å, der hvert sekund i tusinder af år har sendt og fortsat sender sin vandstrøm ind i havens østlige ende. Det ser roligt og uskyldigt ud, men vandtilstrømningen er stor og stabil. Vandet breder sig ud i alle kroge af den lavere beliggende del af haven for tilsidst at blive stemmet op i den vestlige del, inden det i brusende vandfald løber ned over store kampesten og videre ud igennem dyrkningslandskabet mod vest.

Bülow udtænkte og anlagde haven, så vandet stemmes op. Det har betydet, at vandspejlet inde i haven altid kan holdes kunstigt oppe tæt på stier og græsrabatter, så man stedse oplever, at træerne næsten gror op af vandet. Man går direkte gennem frodig græsvækst ud i vandkanten, og dér kan man opleve, at de spredte små fugleøer næsten flyder på vandfladen.

Vandets tilstedeværelse giver haven et særligt lys, en intim, fortættet atmosfære, en kæmpemæssig frodighed og årlig tilvækst, der er svær at styre, mens vandstrømmen stille og konstant bevæger sig gennem kanaler, grøfter, moser, småsøer eller springer frem som kilde. Her er alle lysets scenarier fra fuld sol, flimmerlys, siet sollys til mørk skygge i den store have, der endnu idag har samme udstrækning, som da Bülow anlagde den.

Restaurering af en have med vandelementet som gennemgående tema er en særlig opgave, fordi haven stort set ligger der som for

Marieshvile. Lysthuset Marieshvile, der tidligere lå inde mellem træerne i havens sydvestlige hjørne ud mod marken, er nu genopført mellem 100 år gamle bøgetræer, tæt ved vandkanten. Lysthuset er opført, således at det spejler sig i vandoverfladen. Der er anlagt et nyt lille haverum og udsigtsplads ved søen.

Ud fra illustrationer af, hvordan området så ud på Bülow's tid, er der skabt to portaler ved indgangene til Marieshvile-haven.

©Charlotte Skibsted

200 år siden. Havens struktur er meget velbevaret på grund af den stedse vandtilstrømning, også selvom træer og langt de fleste lysthuse er forsvundet i dag. De mange sølvstænk, som blinker mellem græstuer i moseområderne, og de lange lige sølvbånd, som glitrer i sollyset, aftegner vandløbenes lige strømning gennem skovbunden, og alle scenarierne bindes sammen af de spejlende vandflader.

I Bülow's tid var der vandflader, åbne enge med spredt tilplantning, levende hegn og meget udsyn gennem haven, hvor man tog på udflugt til lysthusene eller bevægede sig fra lysthus til kildevæld, fra runestens område til den lille forhøjning med udsyn til Davinde kirke, eller til de lange kig over romantiske træbroer, gennem rosentilplantede

indgangsportaler, når man bevægede sig til fods ad smalle stier rundt i haven. Fra lysninger ledtes man gennem sprækker i grønne vægge frem til havens lysthuse, til monumenter og udsigtspunkter, fra skovsø med fugleøer førtes man ind i skovens hemmelighedsfulde mørke. Billedligt bevægede man sig til Tankefuld gennem en lille, tæt, mørkegrøn granskov, som afskærmede lysthuset. Dengang var her ikke løvskov omkring lysthuset, som det er tilfældet i dag. Naturbilledet er genskabt ved at underplante de store løvtræer med kristtorn og taks, som vil vokse op og genskabe det meget mørkegrønne og stedsegrønne busket, som tænkes udviklet i ca. 5 meters højde under de høje bøgetræer omkring Tankefuld.

Sneglehøjen. Havens sneglehøj ligger lige på grænsen til de omgivende, dyrkede marker. Resterne af den gamle sneglehøj bestod blot af en uformelig jordbunke.

Den er blevet formet på ny, og bevoksningen mellem mark og sneglehøj er blevet ryddet, så der nu er helt frit udsyn fra udkigspunktet på toppen af højen til Davinde kirke. Her ses sneglehøjen med omgivelser i nogle af den store havens lysscenerier, hvor man bevæger sig fra mørk skygge ud i siet sollys på højens side til man når toppen af højen, der ligger i fuld sol med udsyn ud over marken til Davinde Landsby.

©Charlotte Skibsted

Vandspejling. Sanderumgaard's romantiske have bindes sammen af de spejlende og reflekterende vandflader. Mellem græstuer opleves vandet som små sølvstænk og de mange kanaler fremtræder i visse belysninger som smalle, aflange sølvbånd i den grønne skovbund.

Da restaureringsprojektet af haven under Realdania gik i gang, var de indledende arbejder med restaurering af kanalerne i form af en oprensning og en uddybning allerede påbegyndt, da vandspejlingerne fungerer som et vigtigt bindeled mellem havens forskellige scenarier.

©Charlotte Skibsted

Det er spadsereturen ad havens mange slyngede stier, der leder den besøgende rundt fra det ene scenarie til det næste. Det er her, man oplever den romantiske have. Sådan var det under Bülow, og sådan er haven gennem restaureringen genskabt i dag. Det særlige ved denne have er, at man også kan ledes gennem havens forskellige landskabsrum ved at sejle på de mange kanaler og dermed opleve haven fra en anden vinkel end blot stiernes slyngede forløb.

Sanderumgaards historiske perioder. Diagram over de forskellige historiske perioder i Sanderumgaards historie. Bülow-perioden repræsenterer Bülows romantiske have med de 12 lysthuse, obelisker, runesten og andre monumenter. Vind-perioden viser haveskovens udstrækning og mindsten ved hjertesøen. Tiden fra 2008 og frem illustrerer de større indsatsområder i forbindelse med restaureringsprojektet.

©Charlotte Skibsted

To slags haver

Sanderumgaards have er ren romantik og stemningshave, både når den fremstår som ruinøs torneroseskov, og når restaureringen har skilt tingene ad, så de enkelte follies og landskabsrum er foldet ud for os.

I Sanderumgaard er der to slags haver, som kan opleves i dag. Der er Bülowhaven, som havde 12 lysthuse, hvoraf kun Tankefuld og Sommerlyst er fra Bülows periode, og i restaureringen i 2006-2010 opførtes lysthusene Marieshvile og Kildehytten på baggrund af inspiration fra det føromtalte kildemateriale med arkitekterne Carl Galster og Martin Rubow som underrådgivere.

Den anden slags have er en haveskov. Da Vind-familien overtog Sanderumgaard, skete der i 1880'erne en væsentlig ændring. Fra at være lysåbne enge med spredte træer og trægrupper, blev havens sydlige og terrænæssigt lidt højere beliggende del tilplantet med skov, især med bøgetræer på de mest tørre steder. Over de næste mange årtier udvikledes en haveskov, som i lovgivningsøjemed nu er fredskov.

Der findes en opmåling af haven fra 1808, som viser dens indretning efter den førnævnte udvidelse i 1805 til i alt 31 tdl. Det er et meget velbevaret kort, hvor man blandt andet kan se stuehuset fra Bülows tid, som senere blev revet ned, og en ny hovedbygning opført i 1880'erne. Men af kortet man kan aflæse, at den eksisterende hovedbygning ligger næsten på samme sted, hvor Bülow boede i sin tid på Sanderumgaard.

Det righoldige billedmateriale, som dels findes i familien Vinds privateje, dels i arkiver på Sorø Akademi, på Odense Bys museer og særligt i udgivet bogform i forbindelse med åbningen af haven i 2010, vidner om, at Bülow var et usædvanlig flittigt og oplyst menneske. Udover sin store haveinteresse gik han også foran, når Davindes bønder skulle lære om den nye kartoffeldyrkning, eller hverdagen skulle forsødes med de sjældne, eksotiske frugter som abrikos, kvæde og figen dyrket i herregårdens urtehave. Dette dyrkningstema er taget op i det nye haveanlæg, hvor frugthaven i dag indeholder et pomet af frugttræer dyrket her i landet fra 1800-tallet og fremefter. På Sanderumgaard er derfor også anlagt både rosenhave med datidens særligt duftende rosensorter, og en mindre urtehave er anlagt, hvoraf flere sorter også indgår i Bülows plantelister.

Der ligger en genial tænkning som baggrund for den romantiske landskabshave, der betoner vildsomhed i planteudtryk samt smukke

Rosenhaven. I restaureringsprojektet på Sanderumgaard blev der anlagt en rosenhave med datidens særligt duftende rosensorter, hvoraf flere sorter også indgår i Bülow's plantelister. Rosen- og urtehaven ligger på herskabsstaldens østlige side. I herskabsstalden er der i dag er en romantisk gårdbutik med udgang til haven. Susanne Vind har tegnet det smukke rosenespalier, som ses på billedet.

©Charlotte Skibsted

naturscenarier som indramning af særlige iagttagelsesemner, for eksempel en runesten eller en obelisk. Vindfamilien, i dag med ejerne Erik og Susanne Vind, har i hele restaureringsforløbet været projektets centrale bygherrer, altid inspirerende og meget vidende at samarbejde med. Efter havens åbning i 2010 fortsattes arbejdet med at udvikle det romantiske haveprojekt – at nytænke og genskabe går her hånd i hånd. Her plejes og passes et stykke unikt dansk herregårdskultur, der blev udvalgt som én af landets 9 herregårdshaver til at få fondsstøtte til restaurering af Fonden Realdania med yderligere fondsstøtte fra Godfred Birkedal Hartsmann's Familiefond. Haven er i dag åben for offentligheden, herom kan læses på Sanderumgaards hjemmeside: www.sanderumgaard.dk.